

ПЕРЕДМОВА

Так, це сталося знову. Знову я набазграв купу-купезну слів, «Віхола» знову із сумним докором на мене подивилася і, зрештою, знову не встояла перед моїми шармом і вбивчою харизмою. Тож, власне, привіт! Стримано, але ввічливо вітаю вас, читачі, які вперше про мене чують. Сердечно й не без сліз обіймаю вас, мої старі друзі часів «Лінгвістики на карті світу».

Уже буквально з наступних сторінок ви дізнаєтеся, про що ми говоритимемо в цій книжці, тут же я лише хотів трохи пожалітися вам. Бачите, у «Лінгвістиці...» мені було легко кокетувати і прибіднюватися, бо в книжці немає жодних претензій. Тут уже так не вийде. Доволі складно говорити, що претензій у книжці немає, коли її основна тема — смерть мовців і мов. Тема серйозна, украй важлива й надзвичайно актуальна, тож *poblesse*, як то кажуть, *oblige*. Перепрошую, якщо налякав вас надмірним пафосом і даю чесне слово бути обачним із драматизмом. Тематика, ніде правди діти, серйозна, але це все ще просто цікаві історії зі світу мов.

О, і найголовніше. Чомусь маю відчуття, що, гортаючи ці сторінки, ви таки почувєте акомпанемент пари-трійки сирен. Тож не забуваймо донатити хорошим і перевіреним людям, що підтримують Сили оборони, завдяки яким я цю книжку написав, а ви, сподіваюся, її прочитаєте.

РГ

НАЩО СПІВАТЬ ПРО ТУГУ...

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Військовий лікар обернувся до генерала й підтвердив, що пульс у письменника в нормі, можна розпочинати. Хосе Рисаль, який і був тим самим письменником, подивився вслід доктору, що йде, із сумом, але без жалю. Зрештою, люди навколо зібралися, щоб розстріляти Рисаля, а не лікаря — такою була домовленість. Хосе поправив циліндр на голові, розвернувся спиною до розстрільної команди й заплющив очі. Я не знаю, чи за секунду до пострілу перед очима видатного філіппінця промайнуло все життя, але можна сказати з упевненістю, що майнувати було чому.

Хосе Рисаль, варто зауважити, був непересічною людиною, для будь-якого часу непересічною. Він, до прикладу, займався просвітництвом і багато писав — і вірші, і прозу, однак розстріляли його, звісно, не за це. Пішов учитися на землевпорядника й оцінювача, але, дізнавшись, що мама почала втрачати зір, перейшов на медичний факультет за спеціальністю «офтальмологія». Розстріляли його, утім, не за це. Він знав на різному рівні до двох десятків мов і за життя в Німеччині навіть прочитав у Гейдельберзькому університеті доповідь німецькою про рідну тагальську мову. Та розстріляли його, звичайно, і не за це. Ще Рисаль створив 1892 р. громадянський рух «Філіппінська ліга» і виступав за реформи: представництво філіппінців в іспанському

парламенті, рівність іспанців і філіппінців перед законом, скасування трудової повинності у філіппінських селян та ще багато іншого корисного. Проте розстріляли його не за... Хоча ні, даруйте, саме за це й розстріляли.

Щоправда, усе вийшло якось безглуздо. Рисаль, звісно ж, підтримував формування у філіппінців національної самосвідомості, але вважав революцію передчасною і навіть шкідливою. Йому здавалося, що дуже різні народи Філіппін поки не готові до незалежності й перемога революції може призвести до диктатури (великий привіт іще нещодавньому філіппінському президентові Родриго Дутерте), тому краще би потихеньку, краще би реформами, краще б освітою. Варто зазначити, що інтелігентські душевні гризоти Рисаля послали під три чорти як філіппінські революціонери, так й іспанська адміністрація. Перші — таємна філіппінська патріотична організація «Катипунан», назву якої не дуже гречно скорочували ККК, воліли не радитися зі своїм ідеологом і підняли антиколоніальне повстання в серпні 1896 р. Іспанці ж не особливо розбиралися, про

що саме там пише цей перошкряб, і звинуватили Рисаля в організації повстання, заколоті та змові. Прикро, що він на той час уже прямував на Кубу для боротьби із жовтою гарячкою, але в Барселоні його зняли з корабля й повернули на рідні острови. Сидячи під вартою, поет та офтальмолог написав маніфест, у якому ще раз наголосив, що філіппінцям потрібна освіта, а не революція. Однак від головної ідеї революції — незалежності Філіппін — він, звичайно, відмовитися не міг.

Іспанців щирість маніфесту не зворушила, і 30 грудня 1896 р. о 07:03 національного героя розстріляв взвод філіппінських солдатів під пильним контролем іспанської армії, готової будь-якої миті, так би мовити, підтримати своїх тубільних товаришів по службі. Навіть багато іспанців тоді вважали, що процес над Рисалем — сон рябої кобили, але можна зрозуміти, чому, мабуть, найменш шкідливого революціонера вирішили все-таки розстріляти, та ще й так показово — мовляв, аби інші боялися. Ну, залякування вишло таке собі. У 1898 р. іспанці таки програли, що дало змогу філіппінцям установити, нехай і ненадовго, свою першу республіку. Під кінець революції їм, щоправда, допомагали американці, проте згодом філіппінці й з ними встигли повоювати. Глум у долі поета полягає не тільки в тому, що на вівтар зрештою успішної філіппінської революції першим зійшов найтравоїдніший її ідеолог. Сумний гумор криється ще й у тому, що майже вся творча спадщина Рисаля написана саме іспанською мовою. Та попри те, що Рисаль, до якого ми ще повернемося, творив іспанською, тагальську він знав добре і зробив чималий внесок у її збереження. До того ж його трагічна загибель ніяк не вплинула на погіршення здоров'я тагальської, але не всім мовам так щастило.

Ви точно чули, як інколи задля сильнішого ефекту мову зайвим чином антропоморфізують — мова вмерла, мову

вбили, мова повернулася до життя тощо. Та часом буває, що смерть не персонажа, не ліричного героя, а цілком справжньої людини тягне за собою повну загибель і мови — банально нікого більше не залишається, хто міг би нею розмовляти. Так сталося, наприклад, із далматинською.

Територія живописної Далмації, що розкинулася на східному узбережжі Адриатичного моря, уже в I ст. до н. е. увійшла до складу Римської імперії. Як і в багатьох інших її провінціях, широкий ужиток місцевими купцями й чиновництвом латинської мови привів до того, що далматинці стали використовувати так звану вульгарну латину, яка, нагадаю, і є справжнім предком сучасних романських мов. «Вульгарщиною», яка плавно перетворювалася вже на далматинську, місцеве населення спілкувалося недовго, тому що приблизно із середини VI ст. на Балкани почали приходити слов'яни вже для постійного місця проживання, а не лише заради пограбунку й перерізання горлянок. Далматинській мові було складно, та врешті-решт їй таки вдалося закріпитися на кількох острівцях біля Істрії, найбільшого півострова Адриатики, а також у містах південніше. Тож ця онука латини з відносним комфортом мешкала (бачите, знов антропоморфізую) зокрема в таких містах, як Ragusa (сучасний хорватський Дубровник), Cattaro (сучасний чорногорський Котор), а також, наприклад, на острові Vikla (сучасний хорватський Крк).

Кажу, що комфорт був відносним, бо далматинською і в найкращі часи розмовляло до 50 тис. людей, які письмових пам'яток майже не залишили. До того ж надзвичайно сильним виявився вплив слов'янських мов, які витіснили цього романського малюка навіть з узбережжя. Дубровник ось тримався свого далматинського коріння до XVI ст., але потім здався — так зник рагузький діалект далматинської. Єдиним, хто до останнього не здавався, став той самий